

Légió történetéről, az angolok által ellenőrzött Szuеzi-csatorna elfoglalására indított és kudarcba fűlt török–német–osztrák–magyar támadásokról 1915–16-ban, a Dardanellák megszerzésére irányuló antant támadások visszaveréséről 1915-ben, a német tengeralattjárók Fekete- és Földközi-tengeri aktivitásáról (melyek többek között Líbiában az olasz fennhatóság ellen küzdő török–arab törzseket láttak el utánpótlással). Röviden összegi a kötet azokat a német szövetségi tapogatózásokat Perzsiában és Afganisztánban, amelyek célja – jelentős anyagi ráfordításokkal – helyi iszlám törzsek megnyerése volt az Antant elleni harcra, kitér a Thomas Lawrence (1888–1935) angol ezredes vezette arab felkelők török utánpótlási és közlekedési útvonalakat pusztító gerillaháborújára.

Bemutatja a Törökország területén élő örmény lakosság kálváriáját a világháború idején, a központi hatalom velük szemben alkalmazott embertelen módszereit (deportálások, népirtás). Németország felelősségét ezzel kapcsolatban a következőképpen látatja: „A császári Németország valóban mindent megtett a szövetség felmondásának vállalása nélkül, hogy segítsen az örményeknek? Német részről biztosan aligha beszélhetünk büntetőjogi felelősségről. Ámde Németország erkölcsi felelőssége abban rejlik, hogy a török szövetségeket nem elég erőteljesen tartották vissza.

Passzivitása okán a közös felelősség egy részét a császári birodalom vállalta át.”

Számunkra különösen érdekes, hogy a szerző külön fejezetet szentel a németekkel szövetséges osztrák–magyar tüzér- és kiképző alakulatok (köztük jó néhány magyar származású katoná) szereplésének a hadszíntéren. Némi iróniával hasonlítja össze a Közel-Keletre érkezett német, illetve császári és királyi katonák török fegyvertársaikhoz való viszonyulását: „A soknemzetiségű Monarchia katonáinak barátságos és kiegyensúlyozott alkata nagy hatással volt a törökökre. Az osztrákoknál és a magyaroknál semmi sem volt érezhető a német tudálékosságból és arroganciából. Ők egy nemzetek feletti birodalmi gondolat képviselőiként és egy olyan monarchia polgáiraiként jöttek, melynek fedele alatt 12 nemzetiség élt, lényegesen jobban megtalálták a hangot az oszmán civil és katonai hatóságokkal, mint német szövetségeik, akik gyakran oly kevésbé értették meg a törökök lelkivilágát.”

Az alapműnek számító könyv utószavában a nyolc évtizeddel ezelőtt kötött német–török szövetség máig tartó kihatásai elevenednek meg.

A mű méltán tarthat számot érdeklődésre a szakemberek és a korszak iránt érdeklődő olvasóközönség köreiből egyaránt. A témakört felölelő magyar nyelvű összefoglaló kötet megjelenése azonban még várat magára.

Balla Tibor

LEHÁR ANTAL

EGY KATONATISZT NAPLÓJA, 1919–1921

Részlet a szerző „Erinnerungen. Gegenrevolution und Restaurationsversuche in Ungarn 1918–1921” (Bécs, 1973) című könyvéből

(História Plusz, 1993/11. szám)

Az úgynevezett „Horthy-rendszer” ellenzékének egy határozott, bár létszámában valószínűleg nem jelentős csoportját alkották a legitimisták, IV. Károly király rendíthetetlen hívei. Szemben a szélsőbballal és -jobbal, melyekkel kapcsolatban a „lövetéssel” való fenyegetés nem lépett túl a retorika szintjén, hiszen mindkét irányzat csak idegen megszálló hatalom

segítségével tudott hatalomra kerülni, a legitimisták ellenében ez valóság volt 1921 október végén. Nem érthetetlen, hanem nagyon is érthető, hogy az elmúlt évtizedekben (és pedig nem csak 45 után!) erről lehetőleg hallgattak, vagy tényét legalábbis lekicsinyelték. Éppen ezért egyeseket meglepetésként érthetett, hogy az elmúlt hónapokban a legitimizmus két igen

jelentős személyiségének is megjelentek az emlékiratai. Nem tartom valószínűtlennek, hogy hirtelen azért kerültek szponzorok a kiadandó művek mögé, mert az (esetleg) kialakuló Horthy-kultuszt óhajtották ellensúlyozni. (Egyéni véleményem szerint egy Lehár Antal, Boroviczény Aladár vagy Almásy László Ede Horthy-ellenessége – vagy pontosabban kormányzó-ellenessége – meggyőzőbb egy Szalasi-írásnál vagy Gábor Andor pamfletjeinél.)

Mielőtt a Lehár-emlékiratokkal részletesebben foglalkoznék, megemlítem hogy Boroviczény Aladár könyvét – A Király és Kormányzója (Der König und sein Reichsverweser) – az Európa Kiadó adta ki igen lelkiismeretes szöveggondozással, kiegészítő dokumentumokkal és jegyzetekkel.

Visszatérve most már a Lehár-emlékiratokra (és *nem* naplóra, mint a magyar cím sugallja), sajnálattal kell megállapítani, hogy csupán mintegy 90 oldalnyi részletet közölnek a könyvből. Ezt becsülettel közlik is, és úgy tűnik, hogy a fordítás csonkítatlan. A közölt rész az 1919 novemberi budapesti bevonulással kezdődik és a budaörsi csatával ér véget.

Lehár Antal az egykori Monarchia legkiválóbb katonái közé számított, a szárazföldi haderő tisztjei közül egyedül ő kapta meg a Mária Terézia Rendet és a Tiszti Arany Vitézségi Érmét is. 1919. augusztus 5-én lépte át mintegy zászlóaljnyi erővel az osztrák–magyar határt, s hamarosan egy hadosztály felett rendelkezett. Ez volt a Nemzeti Hadsereg legutóképesebb és legfegyvelmezettebb magasabbegysége.

Amíg erkölcsi érzéke engedte, politikai véleményét alárendelte a stabilizáció érdekeinek, azonban hamarosan észre kellett vennie, hogy őt és csapatait bábként szeretnék kezelni.

„A Prónay-századot »Szombathelyi Határvasdász zászlóalj«-ként az én yaloghadosztályomhoz kell beosztani. Prónay, Salmi stb. századának az a híre, hogy nagyon sok gyilkosság terheli lelkiismeretüket. Most a századot szombathelyi egységgé akarják alakítani, azért hogy ha később egyszer a gyilkosságok felmerülnek, azt lehessen mondani: mi, szombathelyiek vettünk részt ezekben. Ez ellen igen határozottan fogok fellépni.” – írta Emlékirataiba átemelt 1920. január 21-i naplójegyzetében. És másutt is visszatér arra, hogy a régi fegyelmet idéző, de legitimista szellemű magasabbegységét mindenáron hatástanítani akarják Horthyék. Azonban egyelőre nélkülözhetetlen a román hadsereg által kiűrt Tiszántúltra történő bevonulásnál. „Legyünk büszkék a balszerencsében, ám fogadtassuk magunkat felszabadí-

tóként, akik sajnos nem vagyunk” – fogalmazta meg ezzel kapcsolatos álláspontját.

Az Emlékiratok következő része a IV. Károly-féle restaurációs kísérletekről szól. (Az eseményeket többféleképpen is nevezik, politikai indítástól függően. Én elfogadom Lehár meghatározását.)

Ezekben a részekben – főleg a második kísérletről írva – az élménybeszámoló hézagos. Maga Lehár hagyott homályban részleteket, s valószínűnek tartom, hogy elvbarátai biztonságát tartotta szem előtt. És ebben igaza lehetett. Gondoljunk a Boroviczény elleni ismételt hajszákra (utolsó: 1942!), vagy arra, hogy Almásy László Ede, aki a király gépkocsiját és repülőgépet vezetett néha, jobbnak látta hosszabb időre világgá menni, és csak mint nemzetközileg elismert sivatagkutató jött végleg(?) haza.

Almásy elkötelezett legitimizmusa viszont valószínűsíti azokat a hiteles forrásból általam még sajnos nem hallott pletykákat, hogy valamilyen szerepe volt az antináci mozgalmakban, mégpedig akkor, amikor az Afrika–Körpshoz volt vezényelve. Hiszen a legitimisták zöme – már csak Ottó példáját követve is – kemény antináci volt.

Ami a restaurációs kísérleteket és bukásukat illeti, már Lehárt olvasva is az a véleményem kezdett bennem kialakulni, hogy IV. Károly előre megfontolt provokáció áldozata lett, hogy végleg „hatástalanítani” lehessen. Ugyanis Horthy (főleg 1919–21-ben) még nem volt igazi integráló erő, a Kárpát-medence magyarsága számára sem. Viszont IV. Károly mögé nem csak magyarok sorakoztak volna föl, így a Monarchia területéből részesült, vagy az akkori helyzet fenntartásában érintett valamennyi ország számára létkérdés volt IV. Károly végleges semlegesítése.

Sajnos, külön részt igényel a kísérő tanulmányban és a jegyzetekben található rengeteg adat- és ténybeli hiba. Ezeket megpróbálok tételesen kijavítani, azzal a megjegyzéssel: lehet, hogy volt ami elkertülte a figyelmemet.

Elvi megjegyzésem is volna mindezekhez: vagy meg kell adni valamennyi tiszt rendfokozatát, vagy egyikét sem, s feltétlenül jelölni kell, hogy hivatásos, vagy tartalékos volt-e az illető, mert politikai szereplését illetően – figyelembe véve az akkor érvényes szabályozást – az egyáltalán nem mindegy. A *pilótatiszt* fogalmat a magyar hadtörténelem nem ismeri. Helyette viszont ismeri a *repülőtiszt* fogalmát, aki a megfelelő feltételek esetén megkapta a *tábori pilóta* (Feldpilót) címet.

Ezek után tételesen megyek végig a talált hibákon: Ahol csak kiegészítést teszek, ott

kiemeléssel jelzem, egyébként átfogalmazom, vagy magyarázatot fűzök hozzá.

Bevezetés: Lehár Antal 1876-ban született!

3. o. Magasházy László (1879–1959) *ht. tűzér százados, 1920. 03. 01-től a kormányzó szárnysegédje.*

15. o. Friedrich István (1883–1958) gépészmérnök, politikus, miniszterelnök: 1919. 08. 07–11. 24.; *Hadügyminiszter: 1919. 11. 25–1920. 03. 15.*

28. o. Lorx Viktor (*Győző*) (1873–1922) magyar *ht. ezredes; 1921. 05. 01-től vezérőrnagy.*

38. o. Soós Károly (1869–1953) magyar vezérőrnagy; 1920. 08. 01-től *altábornagy.*

39. o. Báró Willerding Rudolf (1866–1928), magyar altábornagy; 1921. 02. 01-től *gyalog-sági tábornok.*

44. o. Prónay Pál ... *alezredes* volt ekkor.

47. o. Nagy Pál (1864–1927) magyar altábornagy, 1921. 05. 01-től *gyalog-sági tábornok.*

52. o. Hegedűs Pál (1861–1944) magyar vezérőrnagy, 1920. 08. 01-től *altábornagy.*

54. o. Szívó Sándor (1868–1945) magyar altábornagy.

58. o. Horthy István (1858–1937) magyar vezérőrnagy, 1920. 08. 01-től *altábornagy. A kormányzó testvére.*

65. o. Gróf Mikes János (1876–1945) ...

66. o. Sréter István (1867–1942) magyar vezérőrnagy, *rangjáról 1926-ban leköszönt.*

85. o. Almásy László Ede (1895–1951) magyar *tart. főhadnagy, tábori pilóta, a későbbi világhírű sivatagkutató.*

88. o. Várjon Zoltán (1886–?) magyar *vk. százados.*

89. o. Jármay Andor (*Endre*) (1875–1944) magyar *ht. alezredes, majd ezredes.*

91. o. Fekete-Farkas Oszkár nem létezett, viszont: Fekete Őrs Oszkár (1889–?) magyar *ht. százados, tábori pilóta. A magyar ősréplők egyike, a restaurációs kísérletek bukása után végleg emigrációba kényszerült.*

98. o. Görgey József (1886–1947) magyar *ht. százados, a Kormányzó szárnysegédje.*

108. o. Bauer Gusztáv (1887–?) magyar *vk. százados.*

112. o. Alexay Sándor sem létezett, viszont: Alexay András (1888–?) magyar *ht. százados, tábori pilóta. Az ősréplők egyike.*

113. o. Shvoy Kálmán (1881–1971) magyar *ht. alezredes, majd ezredes.*

114. o. Röder Vilmos (1881–1969) magyar *ht. alezredes majd ezredes.*

115. o. „Bárá Boroviczény Aladár ...” teljesen átírásra szorul. *Boroviczény Aladár (1890–1963) magyar tart. főhadnagy, politikus, vadászati és ornitológiai szakíró. Soha nem kért, vagy kapott főnemesi címet, bár felesége Zita királyné (elég közeli) rokona volt. Tiszti rangjáról leköszönt, majd visszavonult a politikától. Ennek ellenére ismételen üldözték következetes legitimizmusa miatt, 1942-ben pl. közlegényként a 2. hadsereggel a frontra küldték.*

124. o. Gróf Prónay Gyula (1860–1933) magyar *ht. alezredes* ...

150. o. Bárá Than Károly (1873–?) magyar *ht. ezredes, 1920. 08. 01-től vezérőrnagy.*

151. o. Sárkány Jenő (1869–?) magyar *vezérőrnagy, 1920. 03. 01-től altábornagy.*

152. o. Gróf Esterházy Ferenc (1896–1939) magyar nagybirtokos, *zeneszerző, legitimista politikus.*

153. o. Hornyák Jenő (1883–1942) osztrák–magyar *haditengerész-tiszt (sorhajó-hadnagy).* [A tengerésztiszt = kereskedelmi tengerész.]

Sipos Péter a jegyzetek közel egyötödében hibás adatot vagy tényt közöl... Ennyi hiba viszont már nem csak a szerző felelőtlensége, hanem felveti a szerkesztő felelősségét is...

Nagy Domokos Imre

RENÉ CHARTRAND

LE PATRIMOINE MILITAIRE CANADIEN

D'hier á aujourd'hui, Tome 1: 1000–1750

(*Art Global, Montréal, 1993. 239 o.*)

A kanadai Nemzetvédelmi Minisztérium Stratégiai Kutatóközpontjának és Hadtörténeti Szolgálatának ösztönzésére jelentős vállalkozásként *Serge Bernier* irányításával hozzákezd-

tek a teljes honi hadtörténelem háromkötetes feldolgozásának elkészítéséhez. Az első kötet 1993 végén jelent meg „A kanadai hadiörökség. A tegnaptól a mába” címmel, és ez az 1000-tól